

ҲАРБИЙ ТАЪЛИМ-ТАРБИЯ ВА ИНСОНИЙ ФАЗИЛАТЛАР (ШАРҚ МУТАФАККИРИ ФОРОБИЙ ҚАРАШЛАРИ МИСОЛИДА)

Муинов Алишер Мусинович

Чирчиқ ОТҚМБЮ Гуманитар фанлар кафедраси катта ўқитувчиси

<https://doi.org/10.5281/zenodo.6983604>

Аннотация. Мазкур мақолада ўрта аср шарқ мутафаккири, файласуф ва энциклопедист олими Абу Наср Форобийнинг педагогик қарашлари кўриб чиқилган. Алломанинг инсон фазилатларига нисбатан қарашлари ҳамда ёши авлодга таълим-тарбия бериши жараёнини ташиқллаштириши бўйича фикрлар ёритилган.

Калит сўзлар: фазилат, маърифат, инсонпарвар, дунёни билиши, таълим, тарбия.

ВОЕННОЕ ОБРАЗОВАНИЕ И ЧЕЛОВЕЧЕСКИЕ КАЧЕСТВА (НА ПРИМЕРЕ ВЗГЛЯДОВ ВОСТОЧНОГО МЫСЛИТЕЛЯ ФАРАБИ)

Аннотация. В статье рассматриваются педагогические взгляды крупнейшего представителя средневековой восточной философии, ученого-энциклопедиста Абу Наср Фараби. Охарактеризованы его взгляды на вопросы познавательной деятельности человека, формирования нравственности, а также другие проблемы организации образовательного и воспитательного процесса. Сделан вывод о роли великого мыслителя в духовном прогрессе человечества.

Ключевые слова: качества человека, просветитель, гуманист, нравственность, познание, обучение, воспитание.

MILITARY EDUCATION AND HUMAN QUALITIES (ON THE EXAMPLE OF THE VIEWS OF THE EASTERN THINKER FARABI)

Abstract. This article examines the pedagogical views of the medieval oriental thinker, philosopher and encyclopedist Abu Nasr Farabi. His views on human qualities and the organization of the educational process of the younger generation are discussed.

Keywords: qualities of man, enlightened, humane, knowledge of the world, education, upbringing.

КИРИШ

Мамлакатимизда ҳарбий соҳада босқичма-босқич олиб борилаётган ислохотларнинг пировард мақсади – Қуролли Кучларимиз нафақат инфраструктураларнинг тузилмаси, қурол-яроғ, ҳарбий техника ҳамда микдор жиҳатдан ҳозирги замон талабларига жавоб берадиган ҳарбий хизматчилар, балки мамлакат мудофаа қобилятини белгилаб берувчи муҳим омиллардан бўлмиш шахсий таркибнинг таълим-тарбиясига ҳам катта эътибор қаратилмоқда. Республикамиз Президенти, Қуролли Кучлар Олий Бош Қўмондони Ш.М.Мирзиёевнинг “Биз таълим-тарбия тизимининг барча бўғинлари фаолиятини бугунги замон талаблари асосида такомиллаштиришни ўзимизнинг биринчи даражали вазифамиз деб биламиз” дея таъкидлаган сўзлари бунинг яққол ифодасидир.

Ҳарбий хизматчиларга таълим-тарбия беришда нафақат Мудофаа вазирлиги тизимида қабул қилинган норматив ҳужжатлар, балки миллатимизнинг бой тарихи, шу билан бир қаторда ўтмишда яшаб ижод этган, Ўрта Осиёда Биринчи ва Иккинчи Ренессансга асос солган буюк алломаларимизнинг сўнмас меросларидан ҳам ҳарбий таълим-тарбия жараёнида унумли фойдаланишимиз даркор. Бу борада Президентимиз

Ш.М.Мирзиёевнинг “Биз ўз олдимизга мамлакатимизда Учинчи Ренессанс пойдеворини барпо этишдек улуғ мақсадни қўйган эканмиз, бунинг учун янги Хоразмийлар, Берунийлар, Ибн Синолар, Улуғбеклар, Навоий ва Бобурларни тарбиялаб берадиган муҳит ва шароитларни яратишимиз керак” деган сўзлари Куролли Кучлар сафида хизмат қилаётган ҳарбий хизматчилар учун ҳам долзарбдир.

ТАДҚИҚОТ МАТЕРИАЛЛАРИ ВА МЕТОДОЛОГИЯСИ

Ўрта аср ижтимоий-фалсафий фикр тараққиёти мутафаккир Абу Наср Форобий номи билан боғлиқ бўлиб, унинг инсон камолоти ҳақидаги таълимоти таълим-тарбия соҳасида катта аҳамиятга эга. Машҳур юнон файласуфи Арастудан кейин Шарқда ўз билими, фикр доирасининг кенглиги билан ном чиқарган Форобий ҳақли равишда “муаллими соний”, яъни, “иккинчи муаллим” номига сазовор бўлган.

Форобийнинг фикрича инсон ижтимоий мавжудот бўлиб, бошқалар билан мулоқотда ижобий ёки салбий хислатларни эгаллайди.

Аллома инсоний фазилатларни тўртга бўлади. Булар – назарий фазилатлар, тафаккур фазилатлари, яралма (ҳаёт жараёнида вужудга келувчи) фазилатлар ва амалий санъат (касб) фазилатларидир[1]. Назарий фазилатлар деганда, мутафаккир фикрича, ақл ёрдамида нарса ва ашёлар ҳақида тушунчани ҳосил қилиш назарда тутилади. “Назарий билимлардан ҳосил қилинадиган тушунчалар узоқ ва чуқур тушуниш, текширув, кашф-ижод, таълим олиш ва бошқаларга таълим бериш йўли билан қўлга киритилади”- дейди Форобий.

Фикрий фазилатга келсак, мутафаккир улар ёрдамида фойдали ва гўзал фазилатлар қўлга киритилишини айтади. У айни бир вақтда инсонда туғма хислатнинг мавжуд бўлишини “Фозил одамлар шаҳри” асарида алоҳида таъкидлайди. Назарий, фикрий ва туғма фазилатларни бир-биридан ажратиб бўлмайди. Улар бир-бирини тўлдиради.

Асосий инсоний фазилатларни одам машқ қилиш, иш-ҳаракат, таълим-тарбия, кучли ирода, машаққатли меҳнат орқали қўлга киритади. Мутафаккир касб-ҳунар ва санъат инсоннинг туғма фазилати эмаслигини таъкидлайди. “Энди инсоннинг касб-ҳунар ва санъатдаги фазилатига келсак, - дейди Форобий, – бу фазилат туғма эмасдир, акс ҳолда унинг фикрий фазилатида мутлақо куч ва улуғлик бўлмас эди. ... назарий ва буюк фикрий фазилат, улуғ туғма фазилат ва улуғ (касб-ҳунар) фазилати, одат-малака бўлиб қолган одамда бу фазилатлар иродани ҳосил қилишнинг ва одамга айлантиришнинг сабаби бўлади”.

Олимнинг фикрича, инсоний фазилатларни эгаллашдан мақсад етук камолот ва бахт-саодатга эришишдир. “Ҳақиқатда ҳар бир борлик ҳеч сўзсиз ўз вужудига ўзига хос бўлган мартаба – энг юксак камолотга эришиш учун борликка келган. Инсон учун хос бўлган бу камолотнинг номини энг етук бахт-саодат деб аталади. Бу бахт-саодат шу юксак камолотга эришиш йўлида бўлган ҳар турли жузъийларни ўзида бирлаштиради: бу жузъийлар шу энг етук бахт-саодатга олиб боровчи фазилатли санъат (касб-ҳунар)лардир.. Халқларни ва шаҳар аҳлларини тарбиялаш учун касб-ҳунарни эгаллаш ва камолотга эришишга ўз ихтиёрларича ҳавас билан интиланган кишилар ҳақиқий фазилат эгалари ва ҳақиқий санъат аҳлларидир,” [2] - дейди мутафаккир.

Аллома дунёқараш тизимининг асосига айланган ва уни ташвишга солган асосий мавзулар инсонни шахс сифатида ривожлантириш, унинг ахлоқини такомиллаштириш, интеллектуал даражасини ошириш ҳамда инсониятни эркинлик ва бахтга эришиши ҳақида

эди. Форобийнинг фалсафаси эзгуликка, инсоннинг ақл-заковатига чексиз ишонч ғоялари билан суғорилган [3].

Форобий ўз ишларида таълим-тарбияни узвий бирликда олиб бориш ҳақида таълим берган бўлса ҳам, аммо ҳар бирининг инсонни камолга етказишда ўз ўрни ва хусусияти бор эканлигини алоҳида таъкидлайди.

Форобий фикрича инсон камолотга ёлғиз ўзи эриша олмайди. У бошқалар билан алоқада бўлиш, уларнинг кўмагига ёки муносабатларига муҳтож бўлади. Унингча тарбия жараёни тажрибали педагог, ўқитувчи томонидан ташкил этилиши муҳимдир. Чунки ҳамма одамлар ҳам бахтни ва нарса-ҳодисаларни ўзича била олмайди. Унга бунинг учун ўқитувчи лозим.

Бунга Форобий таълим-тарбияни тўғри йўлга қўйиш орқали эришиш мумкин, дейди. Чунки мақсадга мувофиқ амалга оширилган таълим-тарбия инсонни ҳам ақлий, ҳам ахлоқий жиҳатдан камолга етказди, хусусан, инсон табиат ва жамият қонун-қоидаларини тўғри билиб олади ва ҳаётда тўғри йўл тутди, бошқалар билан тўғри муносабатда бўлади, жамият тартиб-қоидаларига риоя этади.

Форобий таълим ва тарбияга биринчи марта таъриф берган олим саналади: “Таълим бу – инсонга ўқитиш, тушунтириш асосида назарий билим бериш; тарбия эса инсоний фазилатларни, маълум хунарни эгаллаш учун зарур бўлган хулқ нормаларини ва амалий малакаларни ўргатишдир” - дейди олим.

Абу Наср Форобий яна айтади: “Таълим деган сўз халқлар ва шаҳарликлар ўртасида назарий фазилатни бирлаштириш, тарбия эса шу халқлар ўртасидаги туғма фазилат ва амалий касб хунар фазилатларини бирлаштириш деган сўздир. Таълим фақат сўз ва ўргатиш билангина бўлади. Тарбия эса, амалий иш, тажриба билан, яъни, шу халқ, шу миллатнинг амалий малакаларидан иборат бўлган иш-ҳаракат, касб-хунарга берилган бўлиши, ўрганишидир”.

ТАДҚИҚОТ НАТИЖАЛАРИ

Таълим жараёнида ўқитиш ва тарбиялашнинг ҳам юмшоқ, ҳам қаттиқ усуллари билан фойдаланиш мумкин. “Агар тарбияланувчи ўрганиш, ишлаш ва яхши ишлар қилиш истагини намоён қилса, унга юмшоқ усуллар мос келади. Агар бўйсунувчи жаҳлдор, ёмон ниятли, бепарво, инсофсиз бўлса, унда жазолаш усули ўзини оқлайди” [4]. Таълим мазмуни, ал-Форобий фикрича, бир томондан, барча фанлар тизимини қамраб олиши керак, яъни, у қомусий билимларга эга бўлиши, иккинчи томондан эса, рационал(мантикий) йўналишга эга бўлиши керак. Мутафаккир дунёвий таълим тарафдори сифатида сўз юритиб, фақат телбаларгина энг олий неъмат атрофдаги мавжуд дунёдан ташқарида эканлигига ишонишини таъкидлаган. Одоби ва ахлоқли бўлиш ҳамда салбий иллатларга қарши туриш учун инсон ўзини мукамал билиши ва ўрганиши керак.

Демак, Форобий таълим-тарбиянинг асосий вазифаси жамият талабларига жавоб бера оладиган ва шу жамият учун хизмат қиладиган етук инсонни тарбиялашдан иборат, деб билади.

МУҲОКАМА

Дарҳақиқат, буюк файласуф кишиларни одамийлик ва инсонпарварликка чақирди, виждонийлик, адолатлилик, шижоаткорлик, яхшилик ва эзгулик, билимдонлик, қатъийлик, бойликка ружу қўймаслик ва бошқа инсоний фазилатларни эгаллаш ва салбий иллатлардан халос бўлиш усуллари кўрсатди. “Форобий, - деган эди академик

М.Хайруллаев, – таълим-тарбия тўғрисидаги фикрларида ҳам замонасининг энг илғор позициясида турди, у ҳар томонлама етук инсонни тарбиялаш соҳасида қимматли фикрларни олға сурди, таълим-тарбиянинг мақсади ва барча воситалари инсонни бахт-саодатли қилишга қаратилмоғи лозимлигини бор кучи билан таъкидлади. Шу билан бирга, бу бахт-саодат инсонлар бирлашмасида, жамоасида амалга ошиши мумкинлигини кўрсатди. У бутун жаҳон миқёсида урушсиз, тинчликка, адолатга, ўзаро ҳурмат ва ёрдамга асосланган ягона инсоният жамоаси барпо этилишини орзу қилди” [5].

Форобийнинг умуминсоний кадриятлар, ахлоқ ва хулқ-одоб қоидалари илм-фан ва касб хунарни эгаллаш ҳамда бошқа инсоний хислатлар тўғрисида илгари сурган фикрлари ҳозир ҳам ўз аҳамиятини йўқотмасдан келмоқда, улар баркамол авлодни тарбиялашда муҳим омил бўлиб хизмат қилади.

ХУЛОСА

Хулоса қилиб айтганда, Форобий педагогик таълимнинг асосида баркамол инсонни тарбиялаш, инсонни ўз моҳияти билан ижтимоий, яъни фақат жамиятда, ўзаро муносабатлар жараёнида қомилликка эришади, деган фалсафий қараши ётади.

REFERENCES

1. Абу Наср Форобий. Фозил одамлар шаҳри. – Т.: Абдулла Қодирий номидаги халқ мероси нашриёти, 1993.
2. Форобий. Бахт-саодатга эришув ҳақида. Рисолалар. – Т.: Фан, 1975.
3. Р.Л. Саяхов Ислом маърифатпарварлари ижодида ўзаро ҳурмат ва бағрикенгликни тарбиялаш. – Уфа: “Полиграфдизайн” нашриёти. - 2014.
4. А.Н. Джурицкий Педагогика ва таълим тарихи. – 3-нашр, қайта кўриб чиқилган ва қўшимча киритилган. – М.: Юрайт нашриёти, - 2014.
5. Хайруллаев М. Форобий: руҳий жараёнлар ва таълим-тарбия тўғрисида. – Т.: Ўқитувчи, 1967.